

AYASOFYA
NARTEKS MOZAIKLERİ
1932 DE YAPILAN İŞ

Türkiye hükümetinin Amerika Bizans Enstitüsüne Ayasofya mozaiklerinin meydana çıkarılması ve muhafazası hususunda müsaade itası hakkındaki emri haziran 1931 de Anıkarada Vekiller Heyeti tarafından verildi. O zaman Maarif Vekili bulunan Esat, İstanbul Meb'usu ve sabık İstanbul Müzeler Müdürü Halil Etem, Asariatika ve Müzeler Müdürü Dr. Hamit Zübeyr, İstanbul Müzeleri Müdürü Aziz iptidadanberi ve devamlı suvette kıymetli rey ve teşvikleriyle ve büyük bir şevk ile bize yardım ettiler. Türkiye Hükümeti memurlarının tükenmez iftuhkarlıklarına karşı layık olan şükranı ifade etmek imkansızdır.

Bir zamandanberi Enstitü azalarının uğraşmakta oldukları mozaik tetkikine camiin narteksinde 1931 Birincikanundan itibaren ciddiyetle devam edildi. Bu iş için İstanbulda çelik ray üzerinde her tarafa döner tekerleklerle yürüyen 13 metre yüksekliğinde çelik bir iskele yapıldı. İleri geri kayar iki kat sahanlığı bulunan bu iskele narteksin tonozuna :kadar yetişir ve transversal kuşaklara değmeksizin hareket edecek surette imal edilmiştir. Her iki sahanlığı bez ile örtülü olup camiin elektriği ile tenvir ve teshin edilir. Birinci:kanun 1931 ile nisan 1932 arasında mozaiklere dokunmadan evel narteksin tonozlarında ve duvarlarındaki mozaiklerin sathının tamamı itina ile tetkik edilerek fotoğrafları çekildi. Nisanın 6 sında Venedikli mühendis Signor Marangoni'nin tavsiye ettiği iki usta mozaikçi, Signor Googorini ve Signor Benvenut İstanbula geldiler. Aynı zamanda mühendis Marangoni de gelip bir hafta kalarak temizlemenin teknik işini tasvii:p etti.

Bunun üzerine narteksin doğudaki duvarının batı kiblesindeki birinci ma:betide işe başlandı. Bu tarihten itibaren narteksdı:ki mozaikler ,J:,ir usul üzere sürekli bir işleme altına alındı. Bu işin sürdüğü müddet Mimar Macit Asariatika Müzesini temsil ediyordu. 18 ağustosta Venedikli ustalar mukaveleleri bittiğinden İtalyaya döndüler. Bundan sonra fotoğraf çekmek ve narteksin süslerini ölçmek ve saire gibi bu teşebbüse ait faaliyetler ve tettebbülere 6 eyfile kadar devam edilerek o tarihte iskele söküldü ve camideki çalışma gelecek bahara bırakıldı.

Bay Es,at ağustosun birinde ve üçünde olmak üzere iki kere camii ziyaret ve mozaikleri bizza.t tetkik etti; o vakit Evkaf Başmühendisi bulunan Fikri tetkik heyed reisi srfatile müşahedatını hükumete bildirdi. Tütkiye Reisi Cumuru Ankarada 11 ve 12 temmuzda Enstitü Müdürünü kabul ve kendilerine arz edilen malzemeyi tamamen tetkik ettikten sonra tasviplerini izhar buyurdular.

NARTEKS

Ayasofya narteksi dörder dilimli tonoslu dokuz mal:lere bölü:,mü tiir. Her maberden camiin iç.ine girilir, yani büyük orta kapıdan olduğu gibi şim11- deki dört k,üçük ve cenuptaki dört küçük kapıdan da girilir. Narteksteki moza- ikler ıbilhassa İsviçre İtalyanlarırrndan Gaspore ve Giuseppe Fossatinin işçilikle- rindeki meharet sayesinde muhafaza edilebilmiştir. Bunlar 1847 - 1849 yılların- da Sultan Abdülmecit emrile camii tamir ve moza kleri korumak için tavzif edildiler, ve nezaretleni altında narteksin kubbeli tavam levhalarındaki ve kemer- lerin içindeki ve camiye girilen kapıların üstündeki lünetleri kaplıyan moza- ikler, kemerleri süsleyen oymalı pervazlar ve pençereleri çerçevesiyen akantus nakışlarırrn hepsi yenilendi. Mozaiklerin dağıldığı belli olan yerlerde düşmüş Parçaların brakt kları boşluklara alçı doldurularak, henüz yerinde kalanları da tutturmak için etrafı sıvanmış, bazen de mahalli tersimat için acele ile kanatlı ke- netler, hatta maalesef demir çiviler bile kullanılmıştır. Fossatiler tarafından nartekse original resimler ithal. edilmemiş. 1932 de satırlarırrn üzerine ilav--: edilen yağlı boya nakışlar kaldırrılınca ne bir Türk san'at eseri, ne de eski veya değerli hiçbir eser tahrip edilmedi. *Evliya Çelebi XVII inci asırdı mozaikleri görmüş ve tarif etmiştir. Binbaşı Cornelius Loos tarafından 1710 gibi geç bir tarihte çizilen taslaklar sa/iplerin o tarihte meydana olduğunu gösterir. Narteks- deki Biuns tezyinatı XVIII iuci asırdan et-ve/ örtülmemiş olduğu bu suretle anla- şıldığı gibi Fossatilerinkileri daha eski bir örme izi mevcut değildir.*

Camiin narteksi dokuz bölüğe bölünmüş ve herbirinin üsrüne dört kavisli 'kemer kurulmuş olup bunlardan karşılıklı olan iki büyük kemer narteksi çaprazlar, keza karşılıklı olan iki küçük kemerde narteksin duvarlarını tetvic etmektedir. Yer planının dokuz bölüğünün her birinin üstüne tonoslu bir örtü tekabül etmektedir.

Narteksdeki mozaiklerin, (orta E lünetini dolduran portre müstesna ola- rak) binanın Justinian devrinde (532 - 7) inşa edildiği zamana ait olduğu şüp- hesizdir. Haçlar Justinian'ın Monophysitleri resmi kiliseye alırrılarak hükumette kendi yerini sağlamak için binanın bütün ilk iç süsüne verdiği karakter hakkında da bir ipucu vermektedir. Tavanın geniş çiçekli motifler ve enlemesine ij2mer- lerdeki tekerlekler ve değirmenler Mısırın altıncı asır Kıbtı mezarlarındaki kumaş- la, ve elbiselerde görülen ve aynı muhtelif renklerde ve şekillerde olan resim- lerle ruuka_1'ese edilmelidir. Kubbe çeşiti altın kumaştan bir ot,ag gibi gerilmiş r. Tafsilatlı resimlere müracaat etmeden bu işi layıkile anlaşılabil ek surette tarif etmek mümkün değildir. Halbuki bu resimlerden bahsetmek istimali bu raporu- muzun şumulünü aşmış olacağından şimdilik tezyinatın teferruatından sarfınazar edilmiştir.

Orta lünetin (E) te kıkırdan anlaşıldığına göre aradaki mozaikler narteksin sair kısımlarındakilere nisbetle daha geç bir devre aittir. Daha erken bir devir mozaiklerinin kesilip çıkarıldığı ve yerine sonradan başka birinin konduğu belli idi. İhtimal İznikte olduğu gibi, kesilip çıkarılan resim basit bir salipten

ibaret olup evvelce nartekste başka bir mevzu görülmemiştir. Sahanın ortasında takriben iki adam boyundaki bir Mesih şekli gösterilmektedir. Tam yüksekliği, haleden hariç 2 metre 15 santimdir. Mesih giyimli ve haleli olarak yüksek ve geniş arkalı bir tahta oturmuştur. Sağ elile takdis ediyor, sol elile sol dizine dayalı açık bir kitap tutuyor. Ayağı tahtın önüne konmuş bir ayak iskemlesine dayalı mesihin sağında daha küçük mikyasta, maamafih tabii cesametinin bir buçuk mis[n- de bir şekil diz çökmüş bir cüppeli imparatoru tapınırken göstermektedir. Ba- şı bir hale ile çevrilmiştir. Lünetin her iki tarafında boşlukta tahtı kanatlıyan birer medalyon olup herbirine tabii büyüklükte bir şeklin başı ve omuzları vardır. Solumuzdaki koyu mavi maphorion giyinmiş bir kadın, sağımızda- kinde kanatlı, eli asalı bir melek görünüyor. İmparatorun bedeninin hareketin- den secdeye kapandıktan sonra biraz kalktığı ve şimdi ellerini tazarru' vaziyec • tinde kaldırdığı anlaşılıyor. Boynundan geçen çizgi imparatorun başkaldır- ma hareketile derinleşmiştir. Gözleri, karşısındaki haşmetten çevrHerek tefekkiir- de temerküz etmiştir.

Bu yüzü sikkelerdeki imparator resimleriyle mukayese edersek *bükümdam; LI;10 VI. (886 - 912) olduğunda ter1;1ddüt 1;1dl;1ml;1yiz*. Sikkelerdeki muayyen por- trelerle temin edilen bu teşhis, 1200 den Novgorodlu Anthony'nin doğrudan doğruya şehadete Bedin müzesindeki fildişile, ve *Basil I. in* eserleri hakkında Kostantin tarafından' tanzim edilen fihristte kaydi mevcut olmaması ile de teey-yüt etmektedir.

İmparatorun portresinin hakikate benzeyişi ve elbisesinin teferruatı bu mo- zaiıkların saniinin kabiHyetini gösterdiği gibi bunları tasvirde gösterilen realizm- den imparatorun esvaplarını da pek yakından tanıdığı anlaşılacaktır. Diğer ci- hetten, evvelce Justinian il devrinde (685 - 711) imparator sikkelerinde ve da- ha evvel de nakışlarda görülmüş olan bu Mesih şekli nazarı ıttılamıza arzedilen en büyük san'at eserleri gibi daha eski bir tipe istinat ettiği muhakkaktır. Res- sam, itibari bir şeklin şartları içinde çalışmakla hem serbest hem de bağlıdır: Tevarüs ettiği vezin ve ahenklere sadık kalan şair gibi. İbda kuvvetlerini, de- halarını edebileştirecek olan mecralardan idare etmek vazifesinin ikasiledir ki bu kuvvetler tecelli eder. Portl'e öyle değildir. Bunda inzibat ressamın şahsi gö- rüşünün mahiyetini ve bu görüşü ifade etmekteki kuvvetini meydana çıkarır. Bir hükümdarın hükümdar kalarak kendisini metıbuu önünde küçültmesi burada bir mozaik çevresi içinde şaşmaz bir muvaffakiyetle ve canlı bir duygu ile gösterilmiştir. Bu değerli portre bundan böyle beşeri muvaffakiyetler arasına it- hal edilmiştir. Renkli bir eserin fotoğrafla gösterilmesi her nekadar nakıs kalır- sa da hiç olmazsa aslım narteks zemininden hiçbir vakit mümkün olamayacak bir surette göstermektedir *Salzenberg* tarafından verilen izahat ancak bir digaram- dan ibaret olup eserin mahiyeti hakkında bir fikir veremez.

Orta lünette toplu resim, tepşir şahıslarını göstermek ihtimalile beraber kat'iyetle bir Deisis veya bir tepşir sahnesi olarak telakki edilemez. Zira İmpa- ratorun 6 ıncı Leon olduğu kabul edilince çevenlerde gösterilen şahısların Ber- lin fildişindekilerden - taç giyerken gene imparatorun yanında bulunanlardan

başkaları olmadığı da kabul edilmelidir iki, hunlar da sağlığında daima koruyucuları olan Meryem'le Cebrail'dir.

Camiin mozaiklerinden ahnan derslerin telhisi anı henüz gelmemiştir. Şimdiye kadar icra edilen tetkik.attan hasıl olan netice şudur: Orta lünetteki büyük mozaik:kin ifade ettiği mana itibarile, ehemmiyetli narteksdeki diğer tezyina-tın hepsinden üstündür. Bunların hepsi için de şunu diyebiliriz ki *payitaht us-talarının eserleri karşısındayız*; hunlarla, mesela muasır İtalyan mozaikleri mukayese edilince bunlardan muktebes ve eyalet işi gibi kalır. Neticede şunu söylemeli ki, mozaikleri örten boya kaldırılmış, fakat hiçbir mozaik yerinden çıkarılmamış ve hiçbir yenilik ilave edilmemiştir. Bugün narteksde görülen, Bizans devrinden kalma mozaiklerdir; temizlenmiş ve tersim edilmiş fakat hiçbir şey çıkarılmamış veyahut ilave edilmemiştir.